

БЕРТОЛТ БРЕХТ ЕКСПЕРИМЕНТЪТ

Превод от немски: Венцеслав Константинов, —

chitanka.info

Краят на обществената кариера на великия Франсис Бейкън напомня евтин анекдот в подкрепа на лъжливата поговорка „на зло куче — дълъг прът“.

Като върховен съдия на кралството той бе уличен в продажност и бе хвърлен в затвора. Годишите на неговото лорд-канцлерство, ознаменувани със смъртни наказания, с раздаване на пакостни привилегии, с незаконни арести и с налагане на внушени присъди, се смятат за най-мрачните и най-позорните в английската история. След като бе разобличен и бе направил пълни самопризнания, неговата световна известност като хуманист и философ стана причина, щото тези му прегрешения да се разчуют далеч извън пределите на кралството.

Бейкън бе вече старец, когато му разрешиха да се върне от затвора в имението си. Здравето му бе подкопано от постоянното напрежение, в което бе живял поради стремежа си да проваля другите и от страданията, които тези други му бяха причинили, проваляйки го...

Но едва завърнал се вкъщи, той се хвърли в трескаво изучаване на естествените науки. Да властва над хората не му се беше удало. Сега той посвети останалите си сили в изследване на това, как човечеството би могло по най-добър начин да властва над природата.

Заниманията му, отдадени на полезни неща, го отвеждаха многократно от кабинета на полето, в градините и оборите на имението. Часове наред той разговаряше с градинарите за възможностите да се облагородяват овощките или пък даваше на ратайкините указания как да измерват млеконадоя от всяка крава. Тук му се наби в очи едно момче, което прислужваше в конюшната. Разболял се бе един скъп кон и хлапакът два пъти на ден се явяваше пред философа, за да го осведомява за състоянието на животното. Неговото усърдие и наблюдателност предизвикваха у стареца възторг.

Когато обаче една вечер надникна в конюшната, той зърна край момчето някаква старица и дочу как тя му каза:

— Той е лош човек, пази се от него. Макар и да е знатен господин и да е червив с пари, казвам ти, лош човек е. Той ти дава хляба, така че работата си върши старателно, но винаги помни, че не е добър човек.

Философът не чу отговора на момчето, понеже бързо се отдръпна и се прибра вкъщи. Но на следващата заран не забеляза никаква промяна в отношението на хлапака към него.

Когато конят оздравя, старецът започна да взема момчето със себе си при повечето от разходките си и му поверяваше неголеми задачи. Малко по малко свикна да обсъжда заедно с него някои свои опити. При това не подбираше думи, каквито според мнозинството възрастни са достъпни за детския разум, ами разговаряше с него като с образован човек. През целия си живот Бейкън бе общувал с най-великите умове на времето и рядко го бяха разбирали, и то не понеже разсъждаваше неясно, а тъкмо защото бе прекалено ясен. Така че хич не го бе грижа за затрудненията на хлапака; все пак търпеливо го поправяше, когато той от своя страна се опитваше да употребява чужди думи.

Основното упражнение за момчето се състоеше в това да описва предметите, които виждаше пред очите си, както и процесите, на които ставаше свидетел. Философът му показва колко много са думите в човешкия език и колко от тях са необходими, за да се опишат свойствата на един предмет така, че той да стане горе-долу разпознаваем от описанието, и най-главното, да може след това да се борава с него. Имаше и такива думи, които бе по-добре човек да не употребява, понеже в основата си не означават нищо. Думи като „добро“, „лошо“, „хубаво“ и т.н.

Момчето скоро схвана, че няма много смисъл в това да се нарича бръмбарът „грозен“, а дори да се каже, че се придвижва бързо, все още бе недостатъчно. Трябваше да се определи каква е бързината му в сравнение с другите твари от неговата големина и какво преимущество му дава това. Необходимо е да се постави бръмбарът върху някаква наклонена плоскост, а след това върху хоризонтална и да се произвежда шум, за да почне да бяга; или пък да се сложат на различна места парченца примамка, към които той да се насочи. Занимаваше ли се човек достатъчно време с бръмбара, той „бързо“ загубваше грозотата си. Веднъж момчето трябваше да опише парчето хляб, което тъкмо държеше в ръката си, когато философът дойде насреща му.

— Тук ти можеш спокойно да употребиш думата „хубав“ — каза старецът, — тъй като хлябът е направен от човека за ядене и следователно може да бъде за него „хубав“ или „лош“. Виж, при по-

големи предмети, сътворени от природата, които не служат за някаква определена цел и преди всичко не са създадени за употреба от човека, е глупаво да се задоволяваме с подобни думи.

Момчето мислеше за изразите, с които баба му бе охарактеризирала милорда.

То бързо схващаше всичко, понеже винаги му се налагаше да проумява съвсем очевидни, осезаеми неща; например, че конят оздравява благодарение на приложените средства, а дървото изсъхва също в резултат на определени въздействия. То също така разбра, че винаги трябва да остава място за едно разумно съмнение, дали наблюдаваните изменения действително се дължат на приложените способности. Хлапакът едва ли съзнаваше какво значение за науката има начинът на мислене на великия Бейкън, но несъмнената ползност на всички тези начинания го въодушевяваше.

Момчето разбираше философа така: за света бе настъпило ново време. Човечеството с всеки изминат ден увеличаваше знанията си. А познанието бе необходимо за благополучието и земното щастие на хората. Начело на всичко стоеше науката. Науката изследваше вселената и всичко, каквото имаше по земята: растения, животни, почва, вода, въздух, за да се извлече по-голяма полза от тях. Важно бе не в какво вярва човек, а какво знае. Хората твърде много вярваха и твърде малко знаеха. Затова трябваше всичко да се изпробва, да се опипа със собствени ръце и да се говори само за онова, което си видял с очите си и което може да принесе някаква полза.

Това бе ново учение. Все повече хора се обръщаха към него и с готовност и въодушевление се залавяха за новите начинания.

Книгите играеха тук голяма роля, макар и да имаше не малко лоши книги. На момчето бе ясно, че трябва да намери път към книгите, ако иска да бъде сред хората, отдадени на новите начинания.

Естествено, то никога не бе попадало в библиотеката на замъка. Винаги чакаше милорда пред конюшната. Ако пък старият господин не се появеше няколко дни, най-много, което можеше да си позволи, бе да се мерне пред очите му, додето той се разхождаше в парка. Ала любопитството му към кабинета на учения, където всяка нощ лампата светеше до толкова късно, растеше с всеки изминат ден. От един стобор то можеше да надникне в стаята му и да види лавиците с книги.

Момчето реши да се научи да чете.

Това обаче не бе никак лесно. Свещеникът, при когото отиде със своята молба, го изгледа така, сякаш виждаше паяк в супата си.

— Какво, искаш да четеш Светото евангелие на господата нашего пред кравите ли? — запита го той намусено, а момчето можеше да бъде доволно, че се отърва без плесници.

Така то трябваше да потърси някакъв друг път.

В сакристията на селската църква имаше един требник. Там можеше да проникне, като помолеше да бие камбаната. Ако му се удадеше да узнае кое място от книгата пее свещеникът, може би щеше да открие някаква връзка между думите и буквите. Във всеки случай момчето се стараеше да заусти латинските текстове, които свещеникът пееше при богослужението, ако не всички, то поне някои от тях. Наистина куратът изговаряше думите страшно неясно, а много често въобще не отслужваше литургия.

И все пак след известно време момчето вече можеше да изпее по няколко начални такта. Старшият коняр го изненада зад плевнята при едно подобно упражнение и мислейки, че хлапакът смята да си прави майтап със свещеника, здравата го напердаши. Така че и плесниците не закъсняха.

Момчето все още не бе успяло да открие в требника думите, които пееше свещеникът, когато се случи голямо нещастие, и то тури край, поне засега, на усилията му да се научи на четмо.

Милордът легна тежко болен.

Той бе боледувал през цялата есен и още незаякнал напълно, пое един зимен ден в открита шейна за съседното имение, отдалечено на няколко мили. На момчето бе разрешено да го придружи. То се покачи отзад на плазовете до капрата на кочияша.

Визитата приключи; старецът, съпроводен от своя съсед, запристъпя тежко към шейната и изведнъж видя на пътя замръзнало врабче. Той се спря и го обърна с бастуна си.

— Отдавна ли лежи тук, как мислите? — чу момчето въпроса му към съседа, додето газеше в снега подире му с бутилка гореща вода в ръце.

Отговорът бе:

— От един час, а може и от една седмица, ако не и от повече.

Нисичкият старец продължи замислено и се сбoguва твърде разсеяно със съседа си.

— Месото му е още съвсем прясно, Дик — каза той, обръщайки се към момчето, след като шейната потегли.

Назад пътуваха доста бързо; над заснежените поля вече се спускаше здрач, студът се усилваше. И ето, възвивайки към входа на имението, шейната прегازی една кокошка, навярно отскубнала се от курника.

Старецът проследи с поглед опитите на кочияша да заобиколи мятащата се като обезумяла птица, а когато това не му се удаде, даде знак да спрат.

След като се измъкна изпод одеялата и кожусите, с които бе загърнат, той слезе от шейната и опирайки се с ръка о момчето, без да обръща внимание на предупрежденията на кочияша за студа, тръгна назад към мястото, където лежеше кокошката.

Птицата бе мъртва.

Старецът каза на момчето да я вдигне.

— Изкарай вътрешностите ѝ — нареди той.

— Не е ли по-добре да се направи това в кухнята? — попита кочияшът, страхувайки се за своя болнав господар, който стоеше изложен на пронизващия вятър.

— Не, тук е по-добре — отговори той. — Дик сигурно носи нож у себе си, а имаме нужда и от сняг.

Момчето извърши, каквото му бе заповядано и старецът, явно забравил за болестта си и за студа, се наведе и пъшкайки, загреба шепа сняг. После старателно натъпка снега в корема на птицата.

Хлапакът разбра. Той започна да събира сняг и да го подава на своя учител, за да бъде кокошката напълнена докрай.

— Така тя трябва да се запази прясна няколко седмици — каза старецът оживено. — Отнеси я в зимника и я сложи върху каменния плочник!

Краткото разстояние до входа той извървя пеша, малко поизтощен, тежко подпирайки се за момчето, което носеше под мишница натъпканата със сняг кокошка.

Едва-що влезе в преддверието — и го втресе.

На другия ден легна на легло с висока температура.

Момчето загрижено обикаляше около замъка с надежда да дочуе нещичко за здравето на своя учител. Но онова, което узна, бе незначително; животът в голямото имение си течеше, несмушаван от

нищо. Едва на третия ден щастието му се усмихна; повикаха го в кабинета на учения.

Старецът лежеше на тесен дървен креват под куп одеяла, но при отворени прозорци, така че в стаята бе студено. И все пак болният изглеждаше целият в огън. Със слаб глас той се осведоми за състоянието на напълнената със сняг кокошка.

Момчето докладва, че птицата не е променила вида си и изглежда все така свежа.

— Това е хубаво — каза старецът със задоволство. — След два дни отново ми дай сведения!

Тръгвайки си, момчето съжеляваше, че не бе донесло със себе си кокошката. Старецът съвсем не изглеждаше толкова болен, както се говореше в стаята на слугите.

Два пъти дневно хлапакът подменяше снега и когато се отправи наново към стаята на болния, птицата си беше все така невредима.

Но сега момчето се натъкна на съвсем необичайни препятствия.

От столицата бяха пристигнали лекари. Коридорите се изпълниха с шушукащи, повелителни и угодливи гласове; навсякъде се мяркаха непознати физиономии.

Някакъв слуга, който бързаше за спалнята на болния с поднос, покрит с голяма кърпа, грубо го прогони.

Няколко пъти и сутринта, и следобед хлапакът направи опит да проникне в стаята на болния, но без успех. Чуждите лекари, изглежда, бяха решили да отседнат в замъка. Те му приличаха на огромни черни птици, които се спускат над беззащитния болен човек.

Привечер момчето се скри в един кабинет, водещ към коридора, където бе страшно студено. Зъбите му тракаха от студ, но то считаше това за добре дошло, тъй като в интерес на експеримента кокошката не биваше в никакъв случай да се размразява.

По време на вечерята черният поток малко понамаля и момчето успя да се промъкне в стаята на милорд.

Болният лежеше самичък, всички бяха на вечеря. Край тясното легло бе поставена лампа за четене със зелен абажур. Лицето на стареца се бе сякаш смачкало и поразяваше с възъчната си бледост. Очите му бяха затворени, но ръцете неспокойно се движеха по коравото одеяло. В стаята бе много горещо, бяха затворили прозорците.

Момчето пристъпи по-близо до леглото, конвулсивно стиснало кокошката в протегнатите си напред ръце, и няколко пъти промълви с дрезгав глас: „Милорд!“ Но отговор не последва. Болният обаче не изглеждаше да спи, тъй като сегиз-тогиз устните му се размърдваха, като че казваше нещо.

Момчето, убедено във важността на по-нататъшните указания относно експеримента, реши да привлече вниманието му. То постави на едно кресло кокошката заедно със сандъчето, в което я бе донесло, ала преди още да може да се докосне до одеялото, почувства, че някой го хваща отзад и силно го дръпва. Един дебел човек със сиво лице бе впил в него очи, като че виждаше убиец. Запазвайки самообладание, хлапакът се изтръгна от ръцете му, с един скок грабна сандъчето и изскочи от вратата.

В коридора му се стори, че го забеляза помощник-управителят на замъка, който в този момент се качваше по стълбището. Лоша работа! Как можеше да докаже, че се е явил по заповед на милорд във връзка с важен експеримент? Старият учен бе напълно във властта на докторите; това показваха затворените прозорци в стаята му.

И действително Дик видя как един от слугите прекосява двора и отива в конюшнията. Затова се отказа от вечерята си и след като отнесе кокошката в зимника, скри се в плевнята.

През нощта сънят му бе тревожен; през цялото време от ума му не излизаше предстоящото разследване. На сутринта неуверено се измъкна от скривалището си.

Но никой не се интересуваше от него. В двора цареше страшна суматоха, всички сновяха насам-натам. Призори милорд се бе поминал.

През целия ден момчето не можа да си намери място, шураше се из имението като замаяно. Имаше чувството, че изобщо няма да се помири със загубата на своя учител. Когато по здрач се спусна в зимника с една купичка сняг, мъката му по милорд се превърна в мъка по незавършения експеримент и то безутешно заплака над сандъчето. Какво щеше да стане с голямото откритие?

Връщайки се на двора — при това краката му бяха сякаш от олово и то неволно огледа следите си в снега дали не са ли по-дълбоки от друг път, — можа да установи, че лондонските лекари още не са си заминали. Каретите им бяха по местата си.

Въпреки неприязънта си хлапакът реши да им довери откритието. Все пак това бяха учени хора и трябваше да схванат значението на експеримента. Изнесе сандъчето с вледенената кокошка и се спотаи зад кладенеца, докато наблизко не мина един от тези господа — нисичък, трътлест човек, невдъхващ толкова страх. Момчето излезе напред и протегна към доктора сандъчето си. Отначало думите засядаха в гърлото му, но после се пооборави и успя, макар и със заекване, да изложи молбата си.

— Милорд я намери мъртва преди шест дни, ваше превъзходителство. Натъпкахме я със сняг. Милорд смяташе, че месото може да се запази прясно. Вижте сам! Съвсем прясно е!

Трътлестият се вторачи озадачено в сандъчето.

— Е, и после? — попита той.

— Не се е развалило — каза момчето.

— Да-да — каза трътлестият.

— Но вижте сам — настойчиво повтори момчето.

— Виждам, виждам — каза трътлестият и поклати глава. И така, клатейки глава, той се отдалечи.

Хлапакът обезсърчено гледеше подире му. Не можеше да проумее трътлестия. Та нали старият учен си докара смъртта с това, че слезе в студа от шейната, за да предприеме този експеримент? Със собствени ръце бе гребал сняг от земята. Това бе неоспорим факт.

Момчето бавно тръгна към зимника, но малко преди входа му се спря, извърна се бързо и побягна към кухнята.

Намери готвача потънал в работа, тъй като за вечеря се очакваха опечалени гости от цялата околност.

— Къде си понесъл птицата? — сгълча го готвачът. — Та тя е съвсем замръзнала!

— Това няма значение — отвърна момчето. — Милорд каза, че няма значение.

За миг готвачът втренчи в него отсъстващ поглед, после изтежко се отправи към вратата с голям тиган в ръка, очевидно за да изхвърли нещо.

Момчето упорито го следваше по петите със сандъчето си.

— А не можем ли да опитаме? — запита то с умоляващ глас.

Търпението на готвача се изчерпа. Той сграбчи кокошката с яките си ръце и със замах я изхвърли на двора.

— Нямах ли друга работа? — разкрещя се той извън себе си. — И то, когато се е поминал негова милост!

Момчето намусено вдигна птицата от земята и си тръгна.

Следващите два дни бяха изпълнени с траурни церемонии. Момчето трябваше постоянно да впряга и разпряга конете, а нощем, когато подменяше снега в сандъчето, просто спеше с отворени очи. Всичко му се струваше безнадеждно, на новата епоха бе сложен кръст.

Ала на третия ден, деня на погребението, момчето се изми, облече най-хубавите си дрехи и почувства настроението си променено. Навън бе чудесно, ведро зимно утро, а откъм селото долиташе камбанен звън.

Изпълнен с нови надежди, хлапакът слезе в зимника и дълго и внимателно разглежда мъртвата птица. По нея не се забелязваха никакви следи от загиване. Грижливо я положи обратно в сандъчето, напълни го с пресен бял сняг, после го взе под мишница и се отправи към селото.

Свирукайки весело, влезе в ниската кухня на баба си. Родителите му бяха починали рано и го бе отгледала баба му, на която се доверяваше във всичко. Без да показва какво носи в сандъчето, разправи на старата жена, която тъкмо се обличаше за погребението, за експеримента на милорд.

Тя го изслуша търпеливо.

— Но това е известно на всекиго — каза тя накрая. — Те се стягат от студа и се запазват до някое време. Какво особено има тук?

— Мисля, че още може да се яде — отвърна момчето, като се постара да си придаде колкото се може по-равнодушен вид.

— Да се яде кокошка, умряла преди цяла седмица? Та тя вече е отровна!

— Но защо? След като ни най-малко не се е променила, откак е умряла? Та нали бе прегазена от шейната на милорд, значи, не е била болна.

— Отвътре, отвътре е вече развалена! — възрази старицата, започвайки да губи търпение.

— Не вярвам — каза момчето твърдо, без да отмества от кокошката ясният си поглед. — Отвътре през цялото време имаше сняг. Ще взема да я сваря.

Старицата се разсърди.

— Ще дойдеш с мен на погребението — каза тя, прекратявайки с това разговора. — Мисля, че негова милост направи достатъчно за тебе, за да повървиш, както си му е редът, подир ковчега, му.

Момчето не отговори нищо. Докато тя си завързваше черната вълнена забрадка, то извади кокошката от сандъчето, издуха полепналия по нея сняг и я положи върху две цепеници пред печката. Трябваше да се размрази.

Старицата повече не поглеждаше към него. Когато се приготви, тя го улови за ръка и решително го помъкна към вратата.

Известно време момчето послушно вървя с нея. По пътя имаше много народ, мъже и жени, всички отиваха на погребението. Изведнъж момчето извика от болка. Кракът му бе затънал в една преспа сняг. То го измъкна с изкривено лице, докуцука до един крайпътен камък, отпусна се на него и заразтрива стъпалото си.

— Навехнах си крака — каза то.

Старицата недоверчиво го изгледа.

— Нищо ти няма, можеш да вървиш — каза тя.

— Не мога — навъсено възрази момчето. — Но щом не вярваш, можеш да поседиш с мен, докато ми мине.

Старицата мълчаливо приседна край него.

Така измина четвърт час. Покрай тях все още минаваха жители на селото, наистина все по-нарядко.

Двамата седяха упорито на крайпътния синор.

Накрая старицата каза строго:

— Той не те ли научи, че не бива да се лъже?

Момчето не отговори нищо. Старицата въздъхна и се надигна. Бе съвсем премръзнала.

— Ако до десет минути не си ме настигнал, ще кажа на брат ти да ти наложи задника.

И тя се затътри нататък, за да не пропусне надгробното слово.

Момчето почака, докато тя се отдалечи достатъчно, после бавно се изправи. Тръгна обратно, като често се озърташе и понакуцваше още известно време. Едва когато един трънак го скри от погледа на старицата, то заходи както обикновено.

В къщурката на баба си то приседна до кокошката и впери в нея изпълнени с надежда очи. Щеше да я свари в тенджерата с вода и да изяде едно крилце. Тогава щеше да види дали е отровна, или не.

Момчето още седеше, когато отдалеч се чуха три оръдейни изстрела. Те бяха дадени в чест на Франсис Бейкън, барон Веруламски, виконт Сент-Албански, бивш велик лорд-канцлер на Англия, който бе изпълнил не малко свои съвременници с отвращение, но и много други със страст към полезните знания.

1939

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.